

ЛІТЕРАТУРНА ТРАДИЦІЯ У СВІТЛІ ГЕДЕРНОЇ ТЕОРІЇ

Останнім часом у різних напрямках лінгвістики значна увага приділяється вивченню мовлення соціальних груп, диференційованих з точки зору прошаркової, професійної, регіональної приналежності учасників комунікації. Помітно активізувались і дослідження проблеми статевих відмінностей у мовленні. Ці дослідження ведуться у руслі кардинально нового підходу до опису особливостей відносин між людьми різної статі, що виник у надрах соціології і отримав назву гендерної концепції. На відміну від теорії біологічного есенціалізму, що панувала досить довгий час та визначала різницю між чоловіками та жінками як суто природній феномен, концепція гендерних відносин виходить із соціальної детермінованості стосунків між представниками різних статей. Значну роль у становленні та розвитку гендерної теорії відіграв феміністський рух, представники якого вперше привернули увагу до того моменту, що нерівність між чоловіками і жінками не є результатом біологічної потреби, а конструюється соціально /Morris 1993, 1/.

Протягом історії неодноразово робились спроби довести природжену неповноцінність жінки, яку пояснювали меншим розміром жіночого мозку порівняно з чоловічим та тим, що уся жіноча репродуктивна система вказує на нездатність представників цієї статі до наукової та творчої діяльності. Вважалось, що організм жінки є інтелектуально та емоційно непридатним до такого виду активності, яка може спричинити нервові та ментальні розлади або ж навіть появу особи "третьої" статі. /Edmondson 1993, 46/. Російський вчений-фізіолог І.Мечников був одним з тих, хто вважав інтелектуальні здібності зчепленими з чоловічою статтю, так само як і наявність бороди /ibid./.

Заслугою феміністського руху слід вважати те, що його представники довели принципову безпідставність таких тверджень і показали, що відносно незначні досягнення жінок у науці і мистецтві пояснюється не біологічними,

а соціальними причинами, а саме: економічною залежністю жінок, браком освіти та пануванням соціальних стереотипів, згідно з якими інтелектуальні види діяльності вважались нежіночими. Жінки ж, які займались науковою та творчою роботою, часто змушені були відмовитись від нормального сімейного життя, оскільки на думку чоловіків жодна жінка не може бути одночасно освіченою та сексуально активною /Wiesner 1986, 13/. Саме тому розумні та освічені жінки іноді намагались здаватись дурнішими чоловіків, боячись втратити сім'ю. Ця тенденція отримала назву "правила бути на два кроки позаду чоловіків" /Воронина, Клименкова 1992, 19/.

Традиційний розподіл гендерних ролей у суспільстві призвів до того, що жінка розглядалась лише як "хранителька домашнього вогнища", якій не потрібна глибока освіта. Однак існують свідчення того, що письменність значно впливає на свідомість людей, вона не лише збільшує їх впевненість у собі, а й допомагає людям краще та логічніше мислити /Cameron 1992, 203/. Європейські жінки часто володіли грамотою рідної мови, однак їм бракувало знання класичних мов, особливо латини, яка була мовою освіти та культури у середні віки та залишалась довгий час мовою науки. Теоретик У.Онг вважає, що європейські чоловіки, що використовували класичну мову для наукових цілей, створили вид дискурсу, який характеризується високою абстракцією, є ізольованим від емоцій, оскільки: а) йому потрібно було навчатися спеціально, на відміну від рідної мови, що вивчалась у ранньому дитинстві, та б) він був письмовий, а не усний. Цей різновид дискурсу зберігся і після того, як зникли умови його існування (вимога до важливого або наукового тексту бути написаним латиною). Він також зберіг за собою конотацію "чоловічої мови" /Op. cit: Cameron 1992, 204/. Жінки ж, які не мали доступу до латини, не брали участі у створенні цього абстрактного та об'єктивного "чоловічого дискурсу". Крім того, жінкам було відмовлено у доступі до найбільш впливових та престижних форм мови, так званої "високої мови": мова важливих соціальних, релігійних, юридичних, політичних ритуалів та

мова художньої літератури також визначаються як "чоловіча мова" /Cameron 1992, 205/.

Таким чином, жінкам, що прагнули займатися інтелектуальною діяльністю, зокрема і літературною творчістю, доводилось долати значні перешкоди, оскільки крім економічної залежності, браку належної освіти їм необхідно було побороти бар'єр суспільної думки, згідно з якою література вважалась недоступною для жінок. Перших письменниць називали зміями у штанах, ставили на один щабель з рідкісними тваринами /Andrew 1992, 1/. Багато письменниць XVII сторіччя намагались обґрунтувати необхідність написання свого твору, оскільки відчували, що не мають права писати для широкого загалу без поважної причини. Найпоширенішими виправданнями, які наводили жінки у своїх працях, є володіння важливою інформацією стосовно родичів чоловічої статі, натхнення, викликане життям іншої людини або божественним откровенням /Wiesner 1986, 15-17/. Ці "міркування скромності" існували досить довгий час, примушуючи жінок брати чоловічі псевдоніми.

Саме існуючі соціальні стереотипи та недоступність тих літературних жанрів, що мають класичне походження, можуть пояснити той факт, що перші письменниці надавали перевагу жанрам і формам літератури, які базувались на приватному письмі - щоденникам та листам, а також і те, що автори-жінки залишили нерівноцінний слід у різних літературних жанрах.

Літературною формою, яку в першу чергу освоїли жінки-письменниці, був роман як відносно новий та менш престижний жанр. Він не мав класичного коріння і протягом XVIII-XIX століття вважався придатним лише для розваги жіночої читацької аудиторії. Крім того, роман як досить молода літературна форма ще не мав чітко визначених канонів та допускав можливість творчої імпровізації /Morris 1993, 78/.

Поезія ж у західній культурі завжди мала привілейований статус. Більш ніж інші жанри вона асоціювалась з літературою як найбільш придатною формою для розгляду значимих та вічних тем, вважалась лише чоловічою

формою риторики, оскільки жінки "позбавлені епічного бачення та голосу" /Morris 1993, 79-80/.

Поетеси минулих сторіч, почуваячись досить ущербними через брак класичної освіти, в більшості своїй і не намагались зазіхати на цей "високий" чоловічий дискурс. У своєму творі "Власна кімната" В.Вульф висловлює обурення несправедливістю та упередженістю стосовно жінок, що склались у тогочасному суспільстві. Вона описує сумну долю ймовірної обдарованої сестри Шекспіра, яка не змогла б досягти значних успіхів, оскільки не ходила до школи, не вивчала граматики та логіки, не кажучи вже про Горація та Віргілія /Вульф 1992, 466/. Для поетичних творів крім почуття і поетичного темпераменту потрібна ще широка освіта, естетичне виховання, економічна незалежність та духовна свобода. "Духовна свобода залежить від матеріальних речей. Поезія залежить від духовної свободи. Жінки ж були жебраками спокон віків. Вони не мали навіть тієї духовної свободи, яку мали сини афінських рабів. Тобто у жінок практично не було шансів стати поетами" /Вульф 1992, 469/. Проте, незважаючи на переваги чоловіків у доступі до багатой спадщини класичної літератури, жінки зовсім не стояли осторонь історії поезії. Вагомим є їхній внесок в усні форми поетичної творчості: балади, дитячі вірші, загадки та народні пісні. Часто у творах визначних поетів-чоловіків ми відчуваємо благотворний вплив усної поетичної традиції - традиції, яка формувалась, живилась та оновлювалась невидимими жінками-поетами /Morris 1993, 79/.

Всупереч думці, що склалася, існує досить значна традиція жіночої літературної творчості. Те, що письменниці минулих сторіч не отримали належної оцінки, є великою мірою результатом традиційної чоловічої літературної критики, що оцінювала твори авторів-жінок з позицій критеріїв, встановлених для письменників-чоловіків. Для своїх сучасників письменниці минулих сторіч були в першу чергу жінками, і лише в другу чергу - творчими особистостями. Марі Еллманн дотепно сформулювала ставлення чоловіків-критиків до жіночих творів. "Критики-чоловіки завжди ставились до книжок,

написаних жінками так, ніби самі тексти були жінками, і застосовували до них ті ж стереотипи, що звичайно приписують жінкам. Їхні твори звинувачують у безформеності, обмеженості, ірраціональності, надмірній емоційності та відсутності дисципліни. Згідно з їхньою позицією повинні існувати дві окремі літератури - для чоловіків і для жінок, так само як і "громадські туалети" /Op. cit: Morris 1993, 43/. Елейн Шоултер у своїй визначній праці "Їхня власна література" вказує на критичний подвійний стандарт для письменниць XIX століття, який, з одного боку, суворо обмежував теми, дозволені жінкам, а з іншого - критикував їх за обмеженість /Op. cit: Morris 1993, 44/.

Феміністська літературна критика, яка бере свій початок з кінця 1960-х років, кинула виклик контролю чоловіків над усіма сферами літературної діяльності і розгорнула свою активність у двох основних напрямках. По-перше, була розроблена широкомасштабна програма перегляду чоловічих канонічних художніх текстів, чоловічої літературної критики як стосовно авторів-жінок так і авторів-чоловіків. По-друге, була впроваджена дослідницька програма, направлена на встановлення жіночої писемної традиції, яку можна було б поставити поряд з чоловічими канонами літературної майстерності /Morris 1993, 51/.

Завдяки діяльності феміністської літературної критики були віднайдені забуті та залишені поза увагою твори письменниць різних часів та культур. Значно зросла за останні десятиліття кількість жінок, що обирають для себе шлях літературної діяльності, не викликаючи при цьому докорів у нежіночності та аморальності. Нові антології та видання жіночих творів беззаперечно доводять існування жіночої літературної традиції. На відміну від попередніх поколінь жінок-літераторів, письменниці XX століття можуть опиратись на своїх могутніх попередниць. Часто твір окремої письменниці може бути адекватно оцінений лише у контексті всієї традиції жіночої літературної творчості, оскільки "жінки-письменниці кодують свій досвід не так як чоловіки, їхній світ уяви передається іншими засобами символізму та

образності, їхні структури розвинулись з відмінних від чоловічих джерел та традицій" /Morris 1993, 53/.

Серед письменниць-феміністок досить поширеною є думка, що усвідомлення жінками своєї "незалежності та духовної свободи" вимагає змін і у їхньому мовленні, яке б могло адекватно відобразити соціальні зміни /Stanley and Wolfe 1983, 126/. Так як мова є представником влади гноблення, вона не може бути нейтральним засобом передачі досвіду, вона завжди зв'язана з системами оцінки. Твори літератури не можуть просто відображати, вони обов'язково включають момент вибору: завжди існує відбір деталей, слів та структур, того, що слід вжити і що потрібно опустити, а цей вибір неминуче походить від суб'єктивних оцінок та світосприйняття автора /Morris 1993, 65/.

Патріархальні стилі писемного мовлення пов'язані з епістемологією, яка відображає сприйняття світу з точки зору категорій, дихотомій, ролей, сталості та причинності, тоді як жінкам більш характерне світосприйняття з позицій неясності, множинності, процесів, тривалості та складних відносин. Саме цей спосіб мислення та письма асоціюють з жінками та називають "жіночим стилем" /Stanley and Wolfe 1983, 129/. Він є більш відкритим та непрямим, відображає прагнення відтворити процес мислення та уникнути зайвого антагонізму. Єдиною реальністю визнається постійний рух, зміна, сталість є неможливою /Stanley and Wolfe 1983, 137/.

Поняття "жіноча мова" стосовно писемного мовлення часто пов'язується також з експериментальними творами письменниць-феміністок, особливо Елен Сіксу, Лус Ірігарей та Мішель Монтрелей. Терміном *l'écriture féminine* позначають тексти, у яких відчутно проявляється жіноча сексуальність і які отримали назву "секст" /Kramarae and Theichler 1985, /. Згідно з позицією цих письменниць "жінки повинні писати за допомогою тіла, вони мусять винайти невразливу для нападів мову, яка зруйнує усі перегородки, класи та риторики, коди та правила" /Op. cit: Kramarae and Theichler 1985, /.

Поряд із численними дослідженнями, які намагаються довести принципову відмінність між чоловічим і жіночим стилями писемного мовлення, існує ряд робіт, що заперечують її існування. Дослідники даного напрямку зазначають, що знайдені гендерні відмінності мовлення відображають не реальну картину, а є породженням існуючих стереотипів, упередженим тлумаченням зібраних даних, результатом чого є урівняння письменників та їхнього мистецтва, "втиснення" індивідуального жіночого таланту у Прокрустове ложе застарілих традицій /Brownstein 1989, 179/. Вони вважають, що не існує такого досвіду, який є спільним для всіх жінок та книжок, написаних ними /Pearlman 1983, 3/.

Ці зауваження є досить слушними, якщо взяти до уваги той факт, що спроби встановити окремий жіночий канон літературного письма опирались в основному на твори, авторки яких є білими та відносно привілейованими /Morris 1993, 54/. Жінки ж не є однорідною групою, вони належать до різних соціальних класів, рас, вікових категорій і т. ін. Тому найбільш раціональним видається такий підхід до творчості авторів-жінок, який врахував би обидві точки зору, розглядав стиль кожної окремої письменниці як унікальний, разом з тим не забуваючи про можливість існування спільних характеристик жіночих творів, що розвинулись із "відмінних від чоловічих джерел та традицій".

Таким чином, жіноча літературна традиція має досить складну, кардинальну відмінну від чоловічої історію. Попередниці сучасних письменниць зазнали економічного і соціального гноблення, упередженості суспільної думки та мізогінії чоловічої літературної критики. Завдяки феміністському руху та зокрема феміністській літературній критиці було підірвано контроль чоловіків над усіма галузями літературної діяльності, жінки-письменниці отримали нарешті духовну свободу, а їхня творчість - належну оцінку. При аналізі художніх творів авторів-жінок слід брати до уваги як специфіку жіночої літературної традиції та життєвого досвіду, так і

неоднорідність цієї групи у соціальному плані, не забуваючи про творчу унікальність кожної письменниці.

Література

1. Воронина О.А., Клименкова Т.А. Гендер и культура // Женщины и социальная политика / гендерный аспект. - М.: Ин-т соц.-эк. проблем народонаселения, демографии и социологии, 1992. - с.10-22.
2. Вульф В. Своя комната // Феминизм: проза, мемуары, письма. - М.: Издат. группа "Прогресс" "Литера", 1992. - с.458-540.
3. Andrew, Joe A Futile Gift: Elena Andreevna Gan and Writing // Gender Restructuring in Russian Studies. Conference Papers, Helsinki August 1992, Slavica Temperancia II. - Tampere, 1993. - p.173-193.
4. Brownstein, Rachel M. Gail Goodwin: The Odd Woman and Literary Feminism // Pearlman M. (ed) American Woman Writing Fiction. Memory Identity, Family, Space. - The University Press of Fentucky, 1989. - p.173-193.
5. Cameron, Deborah Feminism and Linguistic Theory. - Haundmills, Basingstoke, Hampshire and London: Macmillan Press Ltd, 1992.
6. Edmondson, Linda Women's Emancipation and Theories of Sexual Differences in Russia, 1850-1917 // Gender Restructuring in Russian Studies. Conference Papers, Helsinki August 1992, Slavica Temperancia II. - Tampere, 1993. - p.39-60.
7. Kramarae, Cheris and Treichler, Paula A. A Feminist Dictionary. - London: Pandora Press, 1985.
8. Moris, Pam Literature and Feminism. - Oxford: Blackwell Publishers 1993.
9. Pearlman, MicKey Introduction // Pearlman M.(ed.) American Women Writing Fiction. Memory, Identity, Family, Space. - The University Press of Kentucky 1989. - p.1-9.
10. Stanley, Julia Penelope and Wolfe, Susan S. Consciousness as Style, Style as Aesthetic // Thorne B., Kramarae Ch., Henley N. Language, Gender and Society. - Cambridge: Newbury House Publishers, 1983. - h.125-140.

11. Wiesner, Mary E. Women's Defense of Their Public Role // Rose M.B. (ed.)
Women in the Middle Ages and the Renaissance: Literary and Historical
Perspectives. - Syracuse (New York): Syracuse University Press, 1986. - h.1-28.